

Het akonfessionele
individu
en de gemeenschap

door

R. Vrielynck

In het tweede nummer van jaargang 1975 heeft Jef Turf enkele meer dan lezenswaardige beschouwingen gepubliceerd over "De akonfessionele gemeenschap bestaat niet".

Hij gaat daarbij uit van het wetsvoorstel, ingediend door de senatoren Calewaert en cs, dat gelijkberechtiging wil voorzien voor de zogeheten akonfessionele levensbeschouwelijke gemeenschap, en dit naast de uitgebreide financiële voorzieningen die de besturen van de erkende erediensten sinds jaar en dag toevallen.

Zoals hij het stelt, heeft het Humanistisch Verbond in de tijd die achter ons ligt her en der forumgesprekken en bijeenkomsten gehouden, waar deze kwestie aan de orde kwam, en waar ook de politieke partijen aan het woord kwamen om hun opvattingen terzake kond te doen.

Met de analyse die Jef Turf in het V.M.T. naar voor bracht en de wisseloplossing die hij er formuleerde, bezorgde hij als het ware de meer uitgebreide motivering van het standpunt dat door vertegenwoordigers van de K.P. op de voormelde forumgesprekken en debatavonden werd verdedigd.

Daar ik voor ongeveer een jaar werd aangezocht om in vrijzinnige kring een referaat te houden over een aspekt van de vrijzinnigheid, en dit zou geschieden op een bijeenkomst waar ik als laatste zou optreden na een aantal sprekers die alvast - zo bleek uit kontakten met de initiatiefnemers - heden, verleden en toekomst van deze vrijzinnigheid formeel en inhoudelijk derwijze zouden benaderen, dat alle gras mij voor de voeten zou weggemaaid zijn en de aandacht van het auditorium terecht aan de slappe kant zou gearriveerd zijn, heb ik toen een enquête opgezet bij de in Vlaanderen optredende politieke partijen, daarbij peilende naar hun opvattingen en standpunten nopens de vrijzinnigheid. Vanuit de aldus verzamelde gegevens heb ik mijn opstel, getiteld 'Vrijzinnigheid en Politiek' kunnen schrijven en misschien met enige zelfgenoegzaamheid mogen vaststellen dat de inhoud ervan in staat bleek te zijn de aandacht van het toch al enigszins vermoeide auditorium gaande te houden. (1)

Dit alles om redaktie en lezers van het V.M.T. duidelijk te maken waarom ik me veroorloof mijn stem in HET debat over de akonfessionele gemeenschap ook even te laten horen.

---

(1) : De tekst van mijn referaat waarin de door mij verzamelde gegevens en de kwalitatieve verwerking ervan te lezen staat zal, zo werd mij verzekerd, in een witboek over de vrijzinnigheid worden gepubliceerd, samen met teksten van prominenten als Calewaert e.a., die andere aspecten zullen behandelen.

Vooraf wou ik nog even heel concreet en voor zover dat al niet mocht bekend zijn, wat cijfermateriaal op tafel brengen. Feitelijk is de wet van 4 maart 1870 een centenkwesitie, die echter van die aard is dat elke zorg omtrent de bezoldiging en huisvesting van het personeel der kerkelijke structuren voor elke religieuze gemeenschap werd weggewerkt en op de schouders rust van de overheid.

Uit de lektuur van de begroting van het departement van Justitie kan dit afgelezen worden. Voor twee jaar lagen de cijfers als volgt : voor bezoldiging van de bedienaars der erediensten werd 1.154.000.000 F uitgetrokken wat de katolieke eredienst betreft, 17.500.000 F voor de protestantse, bijna 6 miljoen voor de israëlitische en 2.600.000 F voor de anglikaanse. Daarbij zijn de kosten voor aankoop, bouw en onderhoud van de gebouwen (kerken, tempels en pastorijen) niet meegetreken, evenmin als de pensioenen van de op rust gestelde geestelijken, die emargeren op het budget van Financiën. Deficieten van de lopende exploitatie, als dat even aldus mag uitgedrukt worden, nl. van de zogeheten kerkfabrieken, worden door de gemeentebesturen bijgepast. Daarbij zal nog komen de dotatie voor de mohammedaanse eredienst, die onlangs werd erkend.

Voor zover er dus een formele scheiding van kerk en staat in ons land bestaat, mag toch op zijn minst beweerd worden dat de staat voor deze "scheiding" wel een behoorlijk "onderhoudsgeld" betaalt voor de geestelijke begeleiding van wat, op grond van de statistieken over de kerkelijkheid der bevolking die Jef Turf aanhaalt, en die volkomen kloppen met de cijfers die destijds aangehaald werden door Frans Grootjans in een door het Vuylstekefonds uitgegeven studie "De vrijzinnigheid in Vlaanderen" en met de gegevens die ikzelf kon bijeenbrengen, wel een langzaam maar zeker wordende minderheidsgroep van de bevolking mag genoemd worden, hetgeen onomstootbaar en a contrario inhoudt dat een meerderheid in ons land om uiteenlopende redenen geen gebruik wil of kan maken van deze duur betaalde begeleidingservice.

Feit is dus wel dat de kerkelijkheid de laatste decennia in sterk dalende lijn is gaan evolueren en het ligt niet in de bedoeling neuzen te gaan tellen maar de gepubliceerde cijfers zijn toch relevant ten aanzien van zekere aanmatigende houdingen en eisen van sommige geestelijke milieus en evenzeer ten aanzien van de rechtmatige eis van de - zij het dan niet algemeen aanvaarde - georganiseerde vrijzinnigheid, (2) die er zeker geen genoeg kan mee nemen als een semi-kul-

(2) : Op 31 maart 1971 werd de vzw. U.V.V. (Unie van vrijzinnige verenigingen) opgericht, die in juli 1972 overging tot een alliantie met haar waalse tegenhanger, het Centre d'action laïque, C.A.L., die resulteerde in een nationale koepelorganisatie, met name de Centraal Vrijzinnige Raad - C.V.R.

turele vereniging te worden aanzien en dienvolgens voor een schamele subsidie van het ministerie van cultuur in aanmerking te komen, zoals bepaalde tegenstrevers dat wel zouden willen.

In mijn voormeld referaat stelde ik "tussen de nationale federatie van de landelijke fanfares en de sociale begeleidingsorganisatie van de vrijzinnigen, ligt een verschil dat de meest afgestompte politicus van welke pluimage ook, zal moeten leren ontdekken".

Keren wij terug naar het meer principiële vlak waarop alle politieke partijen zich bewogen (aangezien geen der aangezochte politieke formaties de existentie van niet-konfessionele en vrijzinnig georganiseerde organisaties betwistte of zelfs in vraag stelde).

Dat daarin een meerderheid van onkerkelijken nog geen gemeenschap vormen, is evident.

Tegenover de pogingen van bepaalde vrijzinnigen, die grotendeels te vinden zijn in kringen van het Humanistisch Verbond, om de bewuste onkerkelijken die de vrijzinnigen nu eenmaal zijn via hun verenigingen in een meer organisatorisch verband bijeen te brengen in een vrijzinnige koepel C.V.R., staan de reticenties enerzijds van wat gemakkelijkschalve de liberaliserenden kan genoemd worden, en anderzijds van diegenen die zich in K.P.-verband laten horen.

Daar kan nog aan toegevoegd worden dat stellig een onderscheid moet gemaakt worden tussen wat ik bewuste onkerkelijken heb genoemd, en al diegenen die gewoon buiten de kerk zijn getreden.

Ik heb daar zelf op gewezen in mijn referaat, toen ik schreef "een eerste verkeerde reactie lijkt het mij zich al te zeer te vergapen aan de zogeheten stijgende onkerkelijkheid. Is bij vele kerkelijken geloof meer synoniem van traditie dan van bewuste levensopvatting, dan is het even waar dat a contrario niet alle buitenkerkelijken nu op slag bewuste vrijzinnigen zijn". Grootjans verklaarde in zijn studie dat "het niet zo eenvoudig is een klare en juiste omschrijving te geven van de voorwaarden waaraan moet worden voldaan om het etiket vrijzinnige te dragen". Misschien toch merkwaardig is het zijn proeve tot definitie hier even te vermelden: "bij de vrijzinnige wordt een denkhouding gesteund op een onvoorwaardelijk en onbeperkt vrij onderzoek verondersteld, en een betrachtting van de objectieve waarheid, een verplichting tot onafgebroken geestelijke arbeid, die uitgaat van de intellectuele eerlijkheid". Hijzelf voegt er aan toe dat "van dit alles bij vele buitenkerkelijken niet veel te vinden is". Uiterst merkwaardig en exact is daarenboven de bedenking die hij daarbij maakt: "niet zelden hoort men ook de stelling verdedigen dat vrijzinnigen meestal tot

de intellektuele kringen behoren. De buitenkerkelijken maken, volgens sommige sociologen (3) in overwegende mate deel uit van de arbeidende klasse". Tot slot schrijft hij : "Ik ben niet in staat dit te bevestigen".

In welke mate vele buitenkerkelijken de egocentrische slachtoffers zijn van de konsumptiemaatschappij, of ook wel zoals Karel Cuypers dat eens heeft geponereerd "de Belgische buitenkerkelijke voelt het verlaten van de kerk aan als een bevrijding en sluit zich niet gaarne opnieuw aan bij een parallelle denkrichting" is een probleem dat alleen interessant is voor diegenen die de ambitie hebben de levensbeschouwelijke groepen te becijferen.

De reticenties, zoals ik ze daareven noemde, komen vanuit twee zeer uiteenstaande hoeken.

De vrijzinnigheid is een veelkoppig fenomeen, was een uitspraak van de algemene sekretaris van het Willemsfonds, prof.Prevenier, die in een werkdokument ten behoeve van zijn vereniging de te nemen opties onderzocht ten aanzien van de vrijzinnigheid en de voorkeur geeft aan wat hij noemt een "vrijblijvende ideologische stroming", liever dan een "strikte organisatie". Bekend is ook het standpunt door P.V.V.-minister Vanderpoorten, vertolkt in een interview met het "Laatste Nieuws" in augustus 1974, waarin hij zich scherp afzette tegen de georganiseerde vrijzinnigheid. Hij betoogde daar : Ik zal met de vertegenwoordigers van de vrijzinnigheid spreken o.m. opdat de ene strekking de andere niet zou overtroeven, opdat alle aan bod zouden kunnen komen. Want sommigen menen dat de "enig zaligmakende vrijzinnigheid" in een marxistische fundering bestaat. Dat is natuurlijk onjuist. Want ik kan een gelovige zijn in mijn vrijzinnigheid, een religieus man, zonder een katholiek gelovige te zijn. Dat is ook een vorm van vrijzinnigheid".

Het is hier niet de plaats om aan close-reading te doen en bijv. de definitie van Frans Grootjans te stellen tegenover degene die Herman Vanderpoorten onder het trefwoord vrijzinnigheid meent te moeten onderkennen, doch er dient wel op gewezen dat - hoezeer het begrip vrij onderzoek o.m. door iemand als prof.Apostel in zijn meest absolute betekenis in vraag wordt gesteld - reële vrijzinnigheid, die per definitie steunt op vrij onderzoek en adogmatisme, niet te verzoenen valt met religieuze instellingen, die vanuit intuïties vertrekken of erger nog, vanuit dogma's en geopenbaarde waarheden.

---

(3) : bedoeld worden katholieke sociologen binnen de interdiocesane studiedienst.

De P.V.V. vreest in elk geval in de verdrukking te komen in de georganiseerde vrijzinnigheid. Niet onwaardevolle argumenten worden daarbij gehanteerd, wanneer daar gedacht wordt dat "georganiseerde" vrijzinnigheid een contradictio in terminis is, dat het gepersonaliseerd individualistische karakter van de vrijheid van de vrijzinnige principieel onverzoenbaar is met georganiseerde structuren, die de opstelling van morele leidraden veronderstellen, daar waar er volgens hen geen filosofisch gefundeerde moraal bestaat. Voor hen is de U.V.V. dan slechts een ontmoetingsplaats omdat ze elke begeleiding zien als onvrijzinnig en menen dat de vrijzinnigheid slechts onder druk van de omstandigheden moet georganiseerd worden.

De K.P. liet in de enquête een sterk opgemerkt geluid horen dat net als de P.V.V., zij het om andere redenen wellicht, niet bijzonder gelukkig was met de gedachte van een georganiseerde vrijzinnigheid.

Zij stelde : *"De K.P. is voor de scheiding tussen Kerk en Staat, en gaat uit van de opvatting dat de gelovigen die willen beroep doen op kerkelijke diensten zelf hiervoor de nodige fondsen moeten bijeen halen. Hieruit volgt eveneens dat wij allesbehalve warm lopen voor het oprichten en financieren door de overheid van een "vrijzinnige kerk". Gezien wij nochtans leven in een Staat die de godsdiensten financiert, kunnen wij in dit kader begrip opbrengen voor het verlenen van een gelijkaardige infrastructuur voor ideologische minderheden. Dit probleem wordt nochtans niet opgelost met een infrastructuur uitsluitend voor "vrijzinnigen". Wat bvb. met marxistische vrijzinnigen, die zeker niet de hen aangepaste dienstverlening kunnen vinden in een "vrijzinnige" infrastructuur, zoals ze thans wordt opgevat?"*

Mijn kommentaar destijds daarop was : "jammer genoeg wordt dit antwoord niet verder geëxpliciteerd... " maar dat is inmiddels in nummer 2/75 van het V.M.T. wel geschiedt, ofschoon thans een wisseloplossing wordt voorgesteld die afwijkt van het destijds gegeven antwoord.

Om de politieke standpunten te verduidelijken wil ik volledigheidshalve hier ook de antwoorden vermelden die andere partijen gaven.

De B.S.P. staaft haar houding in verband met het gevaar voor diskriminatie en de daaruit voortvloeiende noodzaak van een georganiseerde vrijzinnigheid aldus: *"Wat door de Unie voor Vrijzinnige Verenigingen wordt beweerd zal zeker door de socialisten in Vlaanderen kunnen bijgetreden worden. Het plotse invoeren van de culturele autonomie, dreigde (en de praktijk bevestigt dit) binnen een aantal doorheen nationale structuren bepaalde evenwichten te doorbreken, waarvan de Katholieke meerderheid gebruik kan maken."*

Terwijl de V.U., die sindsdien met uitspraken van haar voorzitter, Hugo Schiltz o.m. te Leuven, waar hij een snedige aanval deed op het beleid van ons cultuurministerie, de fluisterkampagne van en in het katholiek onderwijs en het daaruit voortvloeiend gebrek aan pluralisme, een standpunt laat horen waarvan stellig akte dient genomen te worden, ook en vooral in de tweede alinea van haar antwoord :

"We kennen sommige discriminaties en hebben eraan meegewerkt om ze uit de wereld te helpen, b.v. nieuwe wet op crematie, recht op erkenning van andere godsdiensten, cultuurpaktwet, schoolpakt, e.d.

Het behoort als een onvervreemdbaar recht toe aan ieder individu vrij de middelen te kiezen om eigen of groepsdoelstellingen na te streven. Voor zover de gekozen middelen democratisch zijn, staat de Volksunie er positief tegenover. Wij eerbiedigen elke uiting van 'anders' zijn."

Nu is het wel waar dat politieke partijen alles veel meer zien in termen van politieke opportuniteit, hetgeen de heer Schiltz op deze dialoogdag met als thema "kultuurbeleid met of tegen elkaar" niet heeft verdonkermaand, vermits hij verklaarde "de vlaamse emancipatie heeft de inbreng van verschillende filosofische en levensbeschouwelijke strekkingen nodig"; niettemin lijkt in vele partijen een nieuwe wind te waaien en heeft de V.U. zich tot iets belangrijks verbonden, vermits het slot van Schiltz' toespraak stelde : "Wij zullen ons in de V.U. steeds hardnekkig verzetten tegen iedere poging om in Vlaanderen levensbeschouwelijke minderheden in de hoek te duwen."

De C.V.P. liet een even betekenisvol "antwoord" horen, vermits ze het niet nodig achtte op dit zo belangrijk probleem in te gaan. Ze bleef tot op heden overigens ook weg van alle gespreksavonden, forungesprekken, e.d.

Uit het voorgaande zou men nu kunnen afleiden dat gezien de B.S.P. met de minste reserves achter de pogingen tot gelijkberechtiging staat, zij meteen ook kongruent is met de georganiseerde vrijzinnigheid. Dat is stellig onjuist. Allereerst is er naast het wetsvoorstel Calewaert (mede-ondertekend door alle partijen, met uitzondering van de C.V.P.-P.S.C. die zulks weigerde), een V.U.-wetsvoorstel dat veel verder gaat (en daardoor allicht minder kans maakt) maar bovendien is er nog steeds het in B.S.P.-kringen geldig appél tot progressieve frontvorming van Leo Collard die bewijst dat deze politieke formatie de ideologische doorbraak verhoopt en ambieert progressieven van uiteenlopende levensbeschouwelijke huize samen te brengen. Op zijn minst kan gezegd worden dat de-

zelfde hoop en ambitie blijkt uit de uitspraken en geschriften van de vertegenwoordigers van de K.P.

Op zichzelf lijkt dat voldoende om georganiseerde structuren vanwege de vrijzinnigen te verwachten. Immers, indien zij binnen hun politieke groep geen kongruentie mogen verwachten tussen het politiek programma en de levensnoodzakelijke levensbeschouwelijke aspiraties, mogen zij ongetwijfeld eigen (levensbeschouwelijke) drukkingsgroepen opzetten, die te gelegener tijd voor enige "stimulansen" zorgen. Het kan best voorkomen dat een regeringspartij, omwille van het zo heilig kompromis dat nodig is voor deelname aan de regering, een aantal programmapunten onderdrukt, die levensbeschouwelijk echter derwijze vitaal zijn dat de tussenkomst van een "vrijzinnige" drukkingsgroep geboden is; dat kan zelfs het geval zijn bij het opstellen van het programma zelf.

Er lijkt mij een dramatisch misverstand te groeien, zowel bij de vrijzinnigen die georganiseerde en betoelagde structuren op het oog hebben, als bij de politici, die vanuit liberale of marxistische hoek mens en maatschappij benaderen, en bezwaren hebben tegen deze structuren.

Het is evident dat, indien georganiseerde structuren moeten leiden tot wat sommigen een vrijzinnige kerk heten met een hiërarchische onderbouw en al wat daarbij hoort aan dogmatisme etc., er best geen gelijkberechtiging komt. Er hoeft geen 2000 jaar slag geleverd tegen obskurantisme en dogmatisme om er een ander voor in de plaats te stellen, en dat gevaar steekt er stellig in, ofschoon nooit iets kan ondernomen worden waaraan nu eens geen enkel risico verbonden is.

Anderzijds echter is het niet minder waar dat, indien de vrijzinnigen in volslagen los verband moeten blijven staan tegenover een andersdenkende betrekkelijk sterk gestructureerde groep die vanuit traditionele en historisch gegroeide en vergroeide achtergronden de gewoonte heeft het levensbeschouwelijk leven te beheersen op exclusieve wijze, er nooit sprake zal zijn van reëel geestelijk pluralisme dat op zijn minst recht laat wedervaren aan het 'anders' zijn, aan de mogelijkheid naast een bestaande levensbeschouwing andere opvattingen te zien ontluiken. Opvattingen en/of levensbeschouwingen waarvan velen in dit land de mening zijn toegedaan dat ze beter de menselijke ontplooiing dienen.

'De mens leeft niet van brood alleen' is niet enkel de titel van Vladimir Dondintsef's roman, maar een misschien boerse doch tegelijk exacte volkse spreuk, waar soms te weinig aandacht wordt aan besteed. Het belang en de primauteit in

bepaalde konteksten van het sociaal-ekonomische valt gewist niet te ontkennen, hoewel elkeen weet dat de politiek van de biefstuk evenmin de gewenste resultaten heeft opgeleverd in de opbouw van een betere wereld.

Wat wil de - al dan niet - georganiseerde vrijzinnigheid? Een maatschappij waarin, afgezien van de sociaal-ekonomische opties die gebeurlijk genomen worden, voldoende eerbied opgebracht wordt en voldoende ruimte opengelaten wordt voor de ontplooiing van al wie on- of adogmatisch denkt en handelt.

Sommigen menen dat daarbij voor degenen, die in morele noodsituaties komen, begeleidingsvormen van node zijn, ofschoon mij dat maximaal nodig lijkt in een tussenstadium maar niet finaal van belang is.

Een maatschappij waarin op grond van één levensbeschouwing elke andere niet uitgesloten wordt, zoals dat thans grotendeels nog het geval is : men hoeft slechts het witboek van de C.A.L. open te slaan, waar per departement (justitie, volksgezondheid, landsverdediging, buitenlandse zaken, etc..) de grieventrommel geroerd wordt om vast te stellen hoe lang de weg is die nog af te leggen valt.

De levensbeschouwelijke openheid, waarvoor sommigen zich momenteel inzetten, lijkt mij onbetwistbaar bij te dragen tot bevrijding van de mens en mag derhalve zonder schroom ook als progressief worden bestempeld.

Ik heb kunnen vaststellen dat velen, en in meerdere politieke partijen, de afkeer delen van Jef Turf voor nieuwe zuilvorming met de eruit voortvloeiende getto's. Twee vragen doemen daarbij op : zijn wisseloplossingen, die essentieel de zuilen willen afbreken, haalbaar, en bestaat er een reële bereidheid bij de levensbeschouwelijke tegenstanders om de eigen zuil definitief af te bouwen?

Het lijkt mij denkbaar dat deelgroepen in de maatschappij, die de behoefte voelen aan mentale of morele begeleiding, dit zelf bekostigen, zodat we zouden kunnen stellen dat de staat een aantal ernstige uitgaven zou bespaard worden. In een artikel, verschenen in het Tijdschrift voor vrijzinnige aktie (2/75) en getiteld "Ekonomie en vrijzinnigheid" heb ik deze hypothese onder ogen genomen. Ik beweerde daar : "Er zijn immers slechts twee alternatieven : ofwel dienen voldoende middelen op de staatsbegroting uitgetrokken om ALLE levensbeschouwingen te erkennen , ofwel bouwt men elke financiële tegemoetkoming ten bate van alle levensbeschouwingen af, zodat elke levensbeschouwelijke groep met eigen penningen instaat voor de financiering van haar geestelijke begeleiding (zoals de vrijzinnigheid dat sinds jaar en dag gewoon is te doen.) Gezien dit laatste een ernstige besparing voor de overheid impliceert, vooral in een tijd waarin soberheid en matigheid worden aanprezen, zien wij met nieuwsgierigheid uit of de thans zo mild bedeelde levensbeschouwelijke groepen en hun begeleiders in een opwelling van financieel civisme dit alternatief zullen willen bijtreden."

Ik voegde daar tot slot, niet zonder ironie, aan toe : "in bevestigend geval zou men terecht kunnen beweren dat de economische crisis toch iets positiefs heeft nagelaten." Zo dit ironisch overkomt, dan gebeurt zulks enkel omdat eenieder het resultaat kan voorspellen. Als men maar even bedenkt op welke wijze er wordt aan gedacht de K.O.O.'s te hervormen, dan mag gezegd worden dat de trend niet gaat in de richting van enige afbraak van de zuil, wel integendeel.

Overigens, ondanks alle pogingen vanwege kleine groepen katholieken, die in feite in genendele representatief zijn voor hun geestelijke familie, om zich te distantiëren van wat hun officiële vertegenwoordigers voorhouden, moeten wij in principe uitsluitend rekening houden met de standpunten die hun officiële instanties innemen.

Dat er van openheid weinig sprake is, blijkt o.a. uit wat Paus Paulus tijdens een audiëntie in Castegandolfo op 28 augustus 1974 zei : " .... le terme pluralisme est équivoque..." en in het verder betoog kwam duidelijk tot uiting dat er in de kristelijke visie geen plaats is voor erkenning van enig pluralisme. En passant kreeg ook het beginsel van "le libre examen" een pauselijke veeg uit de pan, die ik u niet wil onthouden : "... le libre examen, qui a pulvérisé la foi dans l'innombrable multiplicité des opinions personnelles...."

Het komt mij voor dat thans moet worden nagegaan welke de best aangepaste taktiek is om te komen tot een open, pluralistische maatschappij op levensbeschouwelijk gebied.

Minimaal kan geijverd worden voor de gelijkberechtiging in het beseft dat dit risico's kan inhouden en op zichzelf slechts een tussenfase is om dit voormeld maatschappijbeeld te bereiken. Bovendien zal het een testcase zijn om vast te stellen in welke mate werkelijk wil tot openheid en gelijkberechtiging bij alle subgroepen en niet in de laatste plaats bij de tegenstanders van deze gelijkberechtiging, bestaat.

Maximaal kan men inderdaad radikale wisseloplossingen nastreven, die stellig de vrucht zullen zijn van rechtlijnig doordenken, doch die precies daarom nog gemakkelijker zullen afgeremd worden door de tegenstanders.

De keuze is niet gemakkelijk, en er is veel kans dat er gewoon zelfs geen keuze is en wij puur in een academisch dispuut zitten. Men kan zich immers in alle ernst de vraag stellen of er zoveel gezagsdragers zijn die zich gediend voelen met de gedachte aan betere ontplooiingskansen voor meer vrij denkende mensen? Het is voor velen prettiger dat hun kiezers geloven in God of de auto, dan dat

ze geloven in de mensen. Want mij komt daarbij de beschouwing in de geest die Robert Havemann neerschreef : wat de politici de politiek noemen, wil tegenwoordig heel simpel zeggen : de achterlijkheid van de maatschappelijke ontwikkeling, het anachronisme der systemen... Zonder die politiek zouden wij met de geestelijke en politieke aanpak van het maatschappelijk leven op gelijke hoogte kunnen zijn als met de beheersing van de natuurkrachten.

In dit licht gezien, wil ik wel de poging om tot gelijkberechtiging van de akonfessionelen te komen, meemaken.

GESCHIEDENIS VAN DE EUROPESE ARBEIDERSBEWEGING,

deel I tot 1914, van de hand van Dr.L.Michielsen. Het boek is aan zijn tweede druk toe, wat zowel de noodzaak van een goed handboek, als het sukses van dit werk bevestigt. Prijs 2de druk : 225 F.

En er zijn goede vooruitzichten dat deel II dit jaar nog van de persen zal rollen.

BESTEL OOK ONZE KLEINERE BROCHURES :

LENIN, EEN KORTE BIOGRAFISCHE SCHETS (50 F.)

PEPER EN ZOUT, 80 LUDIEKE KARTOENS (100 F.)

HET COMMUNISTISCH MANIFEST, MARX/ENGELS (30 F.)

Stortingen op postrekening 000-0944464-72 van het F.Masereel Fonds, 1000 Brussel, met vermelding van de gevraagde titel(s).

DE KOMMUNISTISCHE PARTIJ VAN BELGIE EN HET SOVJET-DUIJS NIET-AANVALSPAKT

DE PERIODE VAN AUGUSTUS 1939 TOT JULI 1941

de licentiaatsverhandeling van Rudi Van Doorslaer, die hij aan de Rijksuniversiteit van Gent indiende. Bijna 300 bladzijden, verlucht met illustraties en politieke kaarten van België. Prijs : 450 F.